

خلاصه کتاب تعلیم و تربیت اسلامی

نویسندگان: محمدی، سرمدی، اسماعیل پور، زارع / ناشر: پیام نور

فصل اول: رویکردهای تعلیم و تربیت اسلامی

مقدمه

- ✓ نظریه پردازی در باب تعلیم و تربیت اسلامی، پس از گسترش اسلام و تعامل با فرهنگ‌های دیگر (نظیر ایران و یونان) شکل گرفت.
- ✓ هدف کلی این مباحث، آشنایی با مکاتب مختلفی است که در طول تاریخ تمدن اسلامی برای ساماندهی فرآیند تربیت ارائه شده‌اند.
- ✓ پنج رویکرد اصلی در این زمینه قابل شناسایی است: رویکرد مبتنی بر کتاب و سنت، رویکرد فلسفی، رویکرد صوفیانه، رویکرد اجتماعی و رویکرد پزشکی.

انواع رویکردهای تعلیم و تربیت اسلامی

- ✓ این رویکردها بر اساس منابع مورد استفاده و روش استنباط به دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شوند.
- ✓ مهم‌ترین و پایدارترین رویکردها، سه جریان «کتاب و سنت»، «فلسفی» و «صوفیانه» هستند.

رویکرد مبتنی بر کتاب و سنت

- ✓ این رویکرد، قدیمی‌ترین و غالب‌ترین جریان در تعلیم و تربیت اسلامی است که همچنان نفوذ خود را حفظ کرده است.
- ✓ مبنای اصلی آن، استخراج اصول و روش‌ها مستقیماً از قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) و معصومین (ع) است.
- ✓ این رویکرد خود به سه گرایش فرعی تقسیم می‌شود:
- گرایش حدیثی: صرفاً بر نقل روایات و احادیث تکیه دارد و از تأویل عقلانی پرهیز می‌کند (مانند آثار کلینی).
- گرایش اخلاقی: با گزینش آیات و روایات اخلاقی، به استخراج پندها و دستورالعمل‌های رفتاری می‌پردازد (مانند آثار راغب اصفهانی).

گرایش فقهی: تعلیم و تربیت را در چارچوب احکام خمس (وجوب، حرمت، استحباب، کراهت، اباحت) بررسی می‌کند و بر آداب معلم و متعلم تمرکز دارد.

رویکرد صوفیانه

✓ این رویکرد بر نظام «مراد و مریدی» یا «شیخ و شاگرد» استوار است.

✓ الگوی اصلی آن داستان حضرت خضر و موسی (ع) در قرآن است که بر تبعیت محض شاگرد از استاد تأکید دارد.

✓ هدف اصلی تربیت در این نظام، «سلوک» و رسیدن به فنای فی‌الله است.

✓ ویژگی‌های کلیدی این رویکرد عبارت‌اند از:

تأکید بر پاک‌سازی درون و تکیه بر شهود قلبی به جای استدلال عقلی.

اطاعت بی‌چون‌و‌هرا مرید از شیخ (مانند مرده در دست غسل).

ریاضت، گوشه‌گیری و مبارزه با هوای نفس به عنوان روش‌های تربیتی.

تلقی شیخ به عنوان واسطه فیض الهی و طیب روح.

رویکرد فلسفی

✓ حاصل آمیختن تفکر اسلامی با فلسفه یونان باستان (ارسطو و افلاطون) است.

✓ فیلسوفانی مانند فارابی، ابن‌سینا و مسکویه از پیشگامان این مکتب هستند.

✓ ویژگی‌های بارز تربیت فلسفی:

تکیه بر عقل و استدلال منطقی برای تبیین اهداف تربیتی.

هدف نهایی تربیت، رسیدن به «سعادت» و اعتدال قوا است.

تأکید بر اصلاح قوه عاقله و تهذیب اخلاق از طریق معرفت.

نخبه‌گرا بودن؛ این رویکرد بیشتر برای خواص قابل فهم بود و در بین عموم مردم رواج کمتری داشت.

فصل دوم: چیستی تربیت

مقدمه

✓ واژه تربیت یکی از پرکاربردترین مفاهیم است که تعاریف متعددی برای آن ارائه شده است.

✓ دشواری تعریف تربیت ناشی از پیچیدگی انسان و ابعاد وجودی اوست.

✓ شناخت دقیق مفهوم تربیت نیازمند بررسی ریشه‌های لغوی و اصطلاحی آن است.

مفاهیم تعلیم و تربیت

✓ در زبان فارسی معمولاً از ترکیب «تعلیم و تربیت» یا «آموزش و پرورش» استفاده می‌شود، اما این دو مفهوم با هم تفاوت دارند.

✓ تعلیم (آموزش): بیشتر ناظر به جنبه‌های شناختی، رشد ذهنی و انتقال معلومات است.

✓ تربیت (پرورش): مفهومی جامع‌تر است که به شکوفایی همه ابعاد وجودی انسان (عاطفی، اخلاقی، جسمانی و...) اشاره دارد.

مفهوم تعلیم (آموزش)

✓ واژه تعلیم از ریشه «علم» و بر وزن تفعیل است.

✓ تعلیم فراتر از انتقال صرف اطلاعات است؛ بلکه به معنای آگاهانیدن نفس برای تصور معانی است.

✓ دو کارکرد برای تعلیم وجود دارد:

انتقال دانش و فنون (جنبه حافظه‌محور).

فراهم کردن زمینه برای رشد فکری و قوه ابتکار (جنبه خلاقیت‌محور که در دیدگاه‌های نوین و اسلامی بر آن تأکید می‌شود).

مفهوم تربیت (پرورش)

✓ واژه تربیت از نظر ریشه لغوی در زبان عربی سه خاستگاه احتمالی دارد:

رَبَّ، یَرْبُو (از باب تفعیل): به معنای فزونی، رشد و برآمدن است (اشاره به رشد کمی و کیفی).

رَبَّ، یَرْبُ (مضاعف): به معنای مالکیت، تدبیر، سرپرستی و اصلاح کردن است.

رَبَّ، یَرْبُ: به معنای اصلاح کردن و نیکو گردانیدن.

